

4. Wilber K: *Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science and Spirituality* / K. Wilber. – Shambhala, Boston, 2000. – 189 p.

5. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И.Н. Андреева // *Вопросы психологии*. – 2006. – № 3. – С. 78–86.

6. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. / Д. Гоулман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.

УДК 330.341.4

О.В. КОЛОМИЦЕВА

Черкаський державний технологічний університет

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ: СУТНІСТЬ І НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Семидесятирічна практика планомірного розвитку економіки країни не забезпечила ліквідації структурних народногосподарських диспропорцій. Досвід багаторічного перетворення планової економіки в ринкову також свідчить про те, що структурна перебудова є найбільш складним завданням трансформаційного періоду, який супроводжується структурною кризою. Це вимагає теоретичного аналізу структурних зрушень, змістовної характеристики цієї економічної категорії, виявлення передумов структурної кризи в національному господарстві та визначення причин уповільнення структурної модернізації, що забезпечує підвищення ефективності участі країни в міжнародному поділу праці і, в кінцевому підсумку, зростання життєвого рівня населення.

Великий внесок у розробку теорії та методології структурних трансформацій, оцінки її ефективності та динаміки розвитку зробили українські науковці, серед яких М.П. Бутко, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, Т.В. Пепа, Л.Г. Чернюк та інші.

Проте проблематика структурних зрушень залишається недостатньо дослідженою, потребує подальших розробок структурна трансформація регіонального розвитку у зв'язку з докорінними змінами умов функціонування регіональних систем у напрямі забезпечення комплексності та економічної ефективності.

Структура (від лат. *structura* – будова, розташування, порядок), як відомо, являє собою сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують збереження його основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. Структурний аспект економічного розвитку проявляється як через кількісне зростання, так і певні якісні зміни в економіці. Структура відображає форму розміщення елементів, характер взаємодії їх сторін і властивостей, результат еволюції системи. У свою чергу, елементи системи складаються із частин, які також мають всі системні ознаки. Тому аналіз необхідно проводити як структури економіки в цілому, так і її складових частин, тобто мезо- і мікроструктури.

Структура економіки – це система відтворення валового внутрішнього продукту (ВВП), яка характеризується насамперед з кількісної сторони відповідно за часткою та питомою вагою, що займає та або інша галузь (підприємство, інші елементи) у системі виробництва, розподілу й споживання ВВП та національного доходу. Галузева або компонентна структура відображає співвідношення, зв'язки й пропорції між великими групами галузей [1]. У часовому проміжку зміна пропорцій між елементами сукупності свідчить про динаміку її структури, тобто про структурні зрушення, які є наслідком розбіжностей у темпах зростання елементів сукупності.

Структуру економіки можна аналізувати як з боку виробництва, так і розподілу, обміну й споживання створеного продукту; як з позицій підприємств, галузей, регіонів й інших господарських елементів, так і окремих структуроутворюючих факторів і процесів. При цьому галузева структура економіки характеризує співвідношення внеску окремих галузей у створення ВВП; відтворювальна – обіг та кругообіг факторів виробництва; технологічна структура – співвідношення функціонуючих технологічних устроїв тощо.

Усі структури, у тому числі економічні, проходять у своєму розвитку наступні етапи: зародження, зростання, період зрілості, регресивні перетворення (криза) та зникнення або розпад. Зародження та зростання можна розглядати як процес організації в рамках старої структури, процес боротьби з консервативними сторонами й елементами, процес зміни системних якостей. Період зрілості характеризує стаціонарний стан структури, коли процеси організації й дезорганізації врівноважують один одного. Регресивні перетворення відображають процес дезорганізації структури, коли вона, у свою чергу, поступається місцем новій структурі.

Чим складніша система, тим більш глибокий спад вона потерпає при перебудові. Розвиток структури економіки та подальша її зміна відбувається внаслідок єдності та боротьби двох сторін – усталеності та динамізму. Причому усталеність визначає інерційність системи, а матеріальною стороною усталеності є фізична прив'язка капіталу до певних галузевих виробництв, технологій, територій. Головним же процесом, який визначає динамізм у структурі економіки, є суспільний поділ праці на основі розвитку продуктивних сил. Взаємодія усталеності та динамізму спричиняє постійні зміни в структурі економіки, які прокладають собі шлях через порушення структурної рівноваги [2].

Зміна галузевої структури регіональної економіки являє собою процес багатомасштабної диверсифікації виробництва на території з одночасним введенням в експлуатацію на місце вибуваючих потужностей нових ефективних виробництв.

Р. Нельсон і С. Уінтер уперше вказали на те, що в економічній еволюції існує два діалектично протилежні процеси – змінюваність і відбір. Перший припускає появу промислових інновацій у результаті евристичного процесу пошуку, який поєднує процеси динамічного та стохастичного поведіння економічних суб'єктів, а другий – відповідає конкурентному виживанню й адаптації. Ці процеси протікають на всіх рівнях економічної системи.

Таким чином, структурні зрушення в економіці являють собою зміну матеріально-речовинної (галузевої, відтворювальної, технологічної) і соціально-економічної будови економічної системи, взаємозв'язків між її елементами, що приводять до зміни матеріально-речовинних (еволюційних) та соціально-економічних (революційних) системних якостей. Тобто структурні зрушення – це зміна системних взаємозв'язків, які спричиняють модифікацію спочатку основних кількісних, а потім і якісних характеристик системи (рис.).

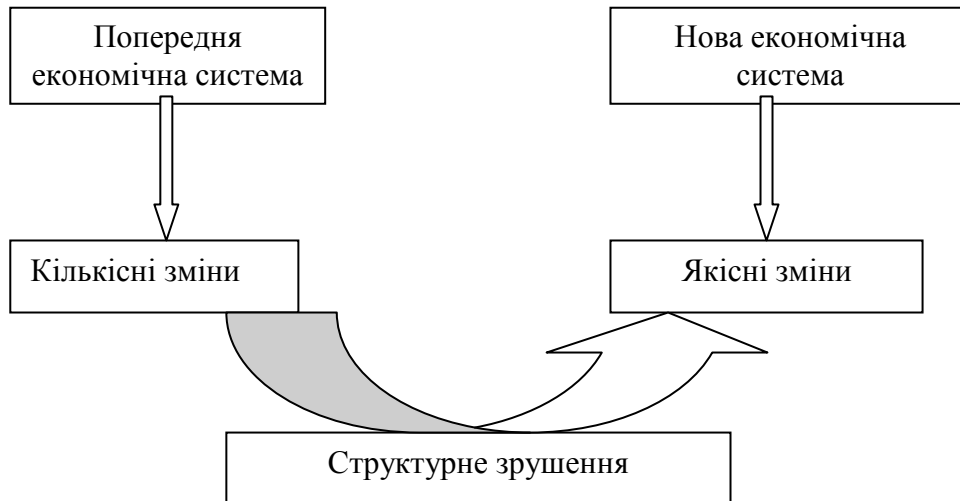

Рисунок. Місце структурних зрушень у процесі трансформації економічної системи

Власне структурні зрушення в економіці з'являються у вигляді відповідно мега-, макро-, мезо-, мікро- і нанозрушень.

Нанозрушення – найнижчий елемент в ієрархії структурних зрушень. Він характеризується змінами економічних інтересів і потреб індивіда, домогосподарства, що відповідають змінам у структурі індивідуального попиту, споживання.

Мікрозрушення – це структурні зміни на рівні підприємства, його підрозділів, фірми; мезо- на рівні більш складних господарських систем – регіонів, галузей. Макрозрушення – це зміни в цілісному економічному утворенні – національному господарстві, які приводять до зміни основних економічних пропорцій і показників функціонування економіки, тому вони є глобальними та впливають на світове господарство.

Якщо проаналізувати структурні зрушення економічної господарської системи України за період ринкових трансформацій, то перш за все слід відзначити кардинальне посилення його експортно-сировинної орієнтації при значному падінні частки індустріальних, високотехнологічних галузей. Існуюча структура національної економіки є недостатньо раціональною та ефективною. В ній переважає витратомістке виробництво, яке, у свою чергу, призводить до перевитрат природного та людського капіталу. Аналіз галузевої структури промисловості України, проведений за період 2000–2007 рр., свідчить, що питома вага обсягів виробництва електроенергетики, паливної, хімічної та

нафтохімічної промисловості в загальному обсязі промислового виробництва України зменшилась відповідно на 9 та 1%. На фоні позитивних тенденцій у харчовій промисловості за останні декілька років її питома вага в загальному обсязі промислового виробництва залишається нижчою рівня 2001 року на 5,8%. Хоча спостерігається незначне підвищення питомої ваги металургійного виробництва в загальному обсязі промисловості на 0,3% та машинобудування – на 2,6 % (табл.).

Таблиця

Зрушення в галузевій структурі промисловості України, 2007 р.

Галузь	2001		2007		Зміна структури, %
	млн. грн.	% від підсумку	млн. грн.	% від підсумку	
Промисловість	210842,7	100	551729	100	-
Добувна	23411	11,1	57175	8,0	-3,1
Переробна	172759	81,9	586447	81,7	-0,2
З неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	27905	161	60617	10,3	-5,8
Легка	3049,1	1,8	6152,2	1,0	-0,8
Хімічна та нафтохімічна	12598,9	7,3	37435,2	6,3	-1,0
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	38045,7	22,0	130675,3	22,3	+0,3
Машинобудування	21523,1	12,5	88387,6	15,1	+2,6
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	52250,8	30,2	124053,2	21,2	-9,0

Такі зрушення галузевої структури промисловості України свідчать про втрату будь-яких важелів цілеспрямованого державного регулювання процесу, ще раз переконують у тому, що стихійний ринок, його хаотичне запровадження не можуть мати механізмів автоматичної оптимізації галузевих, територіальних, інших макроекономічних пропорцій. Відсутність або слабе регулювання процесом соціально-економічного розвитку на регіональному рівні лише посилює гостроту вже існуючих проблем, вимагає термінового їх вирішення.

Структурні трансформації економічної системи потребують визначення пріоритетних напрямів розвитку, серед яких структурна перебудова економіки регіональних господарських систем з орієнтацією на використання місцевих ресурсів, формування ринкової інфраструктури та конкурентного середовища на місцях.

Не можна не констатувати той факт, що в сучасних економічних умовах окремі промислові ринки залишаються в стані депресії. В умовах недосконало сформованого ринку, до якого додається кризовий стан економіки, процес вимивання виробників охопив цілі промислові галузі. Сьогодні до них відносять металургійну та хімічну промисловість, машинобудування, галузі паливо-енергетичного комплексу.

Другий тип зрушень у структурі національної економічної системи пов'язаний з підвищенням частки нематеріального виробництва. Таку структурну зміну неправомірно оцінювати однозначно. Варто зазначити, що багато видів послуг раніше перебували в зародковому стані, а тепер набули широкого розповсюдження, особливо у великих містах України. Потенціал ринкового розвитку відображає помітне зростання на тлі загального кризового спаду збільшення й підвищення якості низки побутових, транспортних та інших ринкових послуг.

Третя найбільш суттєва структурна тенденція, яка характеризує зміну стану економічного потенціалу, є послаблення ресурсної ефективності виробництва і, як наслідок, виявилася деформованою структура споживання значної частини населення, що є перешкодою для подальшого соціального розвитку багатьох регіонів.

Оцінка трансформаційних процесів неоднорідного економічного простору України, структура його складових регіональних господарських систем свідчить про відсутність поки що раціонально організованого і структуризованого, цілісного господарського комплексу та його регіональних структур [3].

Основними напрямками подальшого розвитку раціональної економічної структури повинні стати: стабілізація розвитку галузей паливо-енергетичного та будівельного комплексів, оптимізація розвитку галузей агропромислового комплексу, організаційно-структурна перебудова машинобудівного комплексу, перебудова механізму державного управління, науково-технологічне оновлення виробництва, переорієнтація структури матеріального виробництва на соціальні потреби населення, раціональне використання сировинного потенціалу країни.

Література

1. Мельник Л.К. Структура регіональної економіки: сутність та напрями трансформації / Л.К. Мельник // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. праць: у 2 ч. – К., 2001. – Ч. 2. – С.4–10.
2. Дорогуцьов С. Трансформація структури економіки: теорія і практика / С. Дорогуцьов, О. Горська // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 4–12.
3. Пена Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Пена Т.В. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 440 с.

УДК 502.33.004

І.О. КРЮКОВА

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

ПРИРОДА ЯК ОБ'ЄКТ ВІДНОСИН СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Наріжним питанням у своїй теорії суспільно-економічного розвитку К. Маркс розглядав проблему експлуатації капіталом людської живої праці, яка була наслідком основної суспільно-економічної суперечності капіталістичного